

ПРО КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ

Розглянуто існуючі підходи до виділення аспектів діагностування та їх складових. Сформульовано завдання, які необхідно вирішити під час реалізації процесу формування інструментарію економічної діагностики. Конкретизовано аспекти щодо діагностування та складові кожного з аспектів.

Existing approaches to selected aspects of diagnostics and their elements have been examined. Tasks, which are needed for decision during the process of formation of the economic diagnostic's instruments, have been stated. Aspects concerning diagnostics and elements of each of them have been specified.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку економічної діагностики як самостійного напрямку економічної науки в рамках предметної області вимагають конкретизації підходи до формування інструментарію діагностики стану підприємства. При цьому діагностування параметрів діяльності підприємства полягає у виявленні стану об'єкту дослідження на певний період часу, який може бути визначено як зростаючий стан, стійкий стан, критичний стан або кризовий стан. Сутнісні характеристики можливих видів стану підприємства можуть мати як якісний, так і кількісний характер опису.

При цьому в економічній теорії розроблено декілька підходів до якісного опису і виділенню видів стану підприємства, які значно відрізняються, у тому числі й за кількісними ознаками. Саме тому появилася проблема конкретизації інструментарію діагностування кількісних параметрів стану підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. У працях провідних вітчизняних, російських учених (А.С. Вартанова, Т.Б. Бердникової, В. Забродського, Л. Трескунової, Л. Янова, П.П. Табурчака, А.Є. Вікуленко, Л.А. Овчинникової, В.М. Туміна, М.С. Саприкіна) достатньо уваги приділено якісному опису можливих видів стану підприємства.

Аналіз підходів до формування інструментарію діагностики стану підприємства, запропонованих вченими української та російської наукових шкіл, по-перше, показує, що на даному етапі немає єдиного алгоритму до його формування, а по-друге, є можливість сформулювати етапи цього процесу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За кількісною оцінкою не сформована загальноприйнята схема і критерії діагностування, за допомогою якої можливо встановити діагноз за певним станом, що визначило мету статті: конкретизація підходу до формування інструментарію економічної діагностики.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження існуючих підходів до виділення конкретних аспектів діагностування в рамках економічної діагностики, уточнення їх для підприємства та формулювання завдань, які необхідно вирішити в процесі формування інструментарію економічної діагностики.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами проведеного аналізу праць провідних вчених-економістів, в яких розглядаються підходи до виявлення складових діяльності підприємства як системи, що враховуються в процесі дослідження стану господарюючого суб'єкта, відзначені різні думки і трактування. Слід зазначити, що обґрунтування складових діяльності підприємства для організації економічної діагностики має виходити з розуміння процесу господарювання як взаємодії ресурсів і організаційно-виробничої системи з досягнення результатів, що оцінюються поза економічного суб'єкта

через ступінь забезпеченості балансу потреб суспільства і пропозиції виробничої системи. При такій посилці пропонується виділяти такі проблемні аспекти діагностування: ринкова позиція (рівень конкурентоспроможності підприємства; вартість підприємства як майново-економічного комплексу); організаційно-виробничий аспект (система організації управління і виробничий процес) та ресурсний аспект (трудові, матеріальні, фінансові, інформаційні ресурси).

При організації процесу діагностування на підприємстві в частині конкретизації інструментарію необхідно враховувати систему взаємозалежностей як між елементами підприємства, так і вплив на його діяльність зовнішніх чинників різних рівнів впливу, що визначають перехід підприємства з одного в інший стан. Тому при формуванні інструментарію діагностики стану підприємства необхідно вирішити такі завдання:

- 1) виявити концептуальні аспекти та складові діяльності підприємства як системи, діагностування яких може забезпечити встановлення діагнозу;
- 2) сформувані систему оціночних показників (або узагальненого показника) з урахуванням галузевих особливостей, на підставі яких можливо діагностувати стан суб'єкта господарювання;
- 3) конкретизувати граничні (критерійні, індикативні) значення оціночних показників діяльності, які дозволяють розділяти види стану підприємства на певний момент часу.

Обґрунтовані аспекти діагностування, виділені на першому етапі, відображають особливості підприємства як системи та одночасно дозволяють на другому етапі сформувані систему показників, що включає загальні (не залежно від виду діяльності підприємства) і приватні (з урахуванням галузевих особливостей) показники, що характеризують стан підприємства.

На третьому етапі формування інструментарію діагностики стану підприємства, повинна бути виконана конкретизація граничних (критеріальних, індикативних) значень показників діяльності, які дозволять розділити види стану підприємства на певний момент часу. Узагальнюючи, слід зазначити, що формалізація другого і третього етапів складна і трудомістка задача, яка в даний час вимагає серйозної та детальної проробки, що і буде завданням подальшого дослідження.

У рамках рішення першої задачі у працях провідних учених-економістів розглядаються підходи до виявлення складових діяльності підприємства як системи, які, на їх думку, слід враховувати в процесі дослідження стану суб'єкта господарювання.

При цьому, у результаті аналізу існуючих концептуальних підходів до виявлення складових діяльності підприємства відмічені різні думки і трактування. Так, на думку Т.Б. Бердникової [1, с.11], в процесі діагностування основну увагу слід приділяти аналізу результатів виробничо-господарською, комерційною, соціальною і інших видів діяльності, а в ролі складових, що діагностуються, виступають матеріальні, трудові та фінансові ресурси; фінансовий стан і результати діяльності підприємства з позицій конкурентоспроможності; виробничі результати роботи підприємства; оцінка витрат на виробництво і реалізацію продукції, робіт і послуг; економічні наслідки. Такий підхід практично збігається з існуючими трактуваннями складових економічної діяльності в рамках економічного аналізу (у дослідженні присутнє виділення саме напрямків аналізу) і не дозволяє повною мірою оцінити стан суб'єкта господарювання.

Колектив авторів П.П. Табурчак, В.М. Тумін і М.С. Саприкін [2, с.6], вважає, що аналіз і діагностика фінансово-господарської діяльності є єдиним комплексом праць, спрямований на дослідження лише однієї проблеми господарювання – «...формування і розвиток стану з точки зору ймовірності наступу банкрутства». Отже, в якості елемента господарювання, який запропоновано діагностувати, виступає фінансова складова, що певним чином враховує вплив інших складових діяльності підприємства як системи.

І.І. Мазур, В.Д. Шапіро розглядають діагностику у рамках процесу реструктуризації підприємств і виділяють такі складові: організаційно - управлінська, фінансово - економічна, виробнича, кадровий потенціал і вартість бізнесу і компанії [3, с.160-161]. При цьому до

проблематики ситуативного аналізу автори відносять дослідження конкурентних позицій і сегментів ринку (за допомогою проведення SWOT-аналізу, аналізу стратегічних зон господарювання, видів, форм конкуренції, характеристик конкурентів). Визначення сутності організаційно-управлінського аналізу в певній мірі відображає аналітичні завдання такого аспекту здійснення діяльності як організаційна і управлінська сфери (встановлюються проблемні і вузькі місця компанії, її організаційно-управлінський потенціал). Фінансово-економічний аналіз, на думку авторів [3, с.162-164], повинен освітити проблеми взаємозв'язків фінансів і процесів господарювання, що частково перетинається у виробничо-господарському аналізі - взаємозв'язку виробництва і господарювання. Кадри пропонується діагностувати з урахуванням ряду їхніх особливостей в економічних процесах, що не викликає дискусії.

Особливий акцент в діагностиці В.Д. Шапіро, І.І. Мазура робиться на оцінці вартості бізнесу і компанії. У цілому підхід зазначених авторів до виділення складових, що діагностуються, економічній діяльності логічна, але не дозволяє зробити узагальнений висновок про стан підприємства у вигляді остаточного діагнозу.

У рамках здійснення процесу діагностування стану підприємства В.Г. Герасимчук виділяє такі складові: параметри зовнішньої середовища, ресурси, організаційний статус, управлінський потенціал [4, с.65]. При цьому параметри зовнішньої середовища відображають тенденції світового ринку, вплив вимог щодо охорони середовища, державний контроль, дефіцит стратегічних ресурсів, європейський націоналізм і ін. Ресурси у рамках розглянутого підходу передбачається діагностувати з урахуванням стану виробничого потенціалу, фінансових ресурсів, часу. Організаційний статус, на думку В.Г. Герасимчука, характеризують форми господарювання, організаційна структура, механізм господарювання, кадровий потенціал, дослідженню яких слід приділити увагу аналітикові в процесі вивчення. Управління як об'єкт діагностики рекомендується розглядати через складові використовуваного управлінського стилю, розподілу влади, систему управлінських зв'язків, по використовуваних підходах до управління персоналом. Такий підхід може розглядатися як досить повний і логічний з точки зору виділення складових діяльності, які слід діагностувати.

Авторами роботи «Внутрішній економічний механізм підприємства» в основу підходу до визначення складових, що діагностуються, покладена «... систематизована оцінка основних аспектів побудови підприємства, яка здійснюється з метою вивчення поточного стану підприємства, виявлення внутрішніх резервів, які можуть бути спрямовані на його подальший розвиток» [5, с.160-170] і в рамках організації процесу економічної діагностики виділяють техніко-технологіческую базу, організаційний рівень виробництва і внутрішній економічний механізм підприємства як складові діяльності підприємства. При цьому, на їхню думку, в процесі діагностування техніко-технологічної бази особливу увагу слід приділяти технічним ресурсам у вигляді виробничого обладнання, основних і допоміжних матеріалах, а діагностування організаційного рівня виробництва повинне здійснюватися на основі вивчення відповідності основним принципам побудови виробничого процесу – принципу спеціалізації, принципу пропорційності, принципу паралельності, принципу ритмічності і циклічності, принципу комплексності та ін. Процес діагностування складової «внутрішній механізм підприємства» передбачає врахування майнової, організаційної і економічної самостійності структурних підрозділів суб'єкта господарювання. У цілому такий підхід до виділення складових для діагностики стану підприємства логічний, проте, повною мірою не дозволяє врахувати вплив ресурсної складової.

У роботі [6, с.215-270] Л.Е. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко процес діагностування розглядають з двох позицій – діагностика параметрів зовнішнього середовища і діагностика параметрів внутрішнього середовища підприємства.

При цьому в процесі діагностування параметрів зовнішнього середовища пропонується оцінювати безпосередній і непрямий вплив споживачів, постачальників і конкурентів на стан підприємства, а також привабливість галузі функціонування. При

діагностиці параметрів внутрішнього середовища підприємства особливу увагу вчені приділяють виробничо-господарській діяльності суб'єкта господарювання, виділяючи при цьому фінансову сферу, сферу маркетингу, виробничу сферу, інноваційну сферу, сферу управління, а також забезпечення та використання персоналу на підприємстві. Даний підхід найбільш повно охоплює складові діяльності підприємства, однак вимагає певної конкретизації складових ресурсної сфери.

Основою підходу Л.А. Костирко до виділення складових діяльності, які діагностуються є потенціал фінансово-економічної стійкості підприємства через призму ринкових трансформацій господарювання. При цьому в роботі [7, с.78-198] запропоновано механізм процесу діагностування, в якому автор виділяє основні напрямлення: діагноста потенціалу операційної діяльності, діагноста фінансової діяльності і діагноста фінансової рівноваги. Такий підхід, незважаючи на важливість діагностики потенціалу фінансової стійкості підприємства, дозволяє оцінити рівень платоспроможності, ліквідності, ділової активності на певний момент часу і на перспективу, але не дозволяє виявити і оцінити вплив інших складових діяльності – ресурси, виробнича і організаційна системи.

Колектив авторів, під керівництвом А.Е. Воронкової виділяють такі складові діагностування: конкурентоспроможність підприємства, економічний потенціал підприємства, виробничий потенціал підприємства, ризики інноваційних проектів, корпоративне управління, управління культурою підприємства, екологічний менеджмент виробничого підприємства, організаційна структура підприємства, знання підприємства [8, с.42-43]. На нашу думку, у даному підході обґрунтовано велика кількість складових, що діагностуються, але не визначена при цьому ступінь значущості кожної з них, що знижує можливість адекватно оцінити стан підприємства на певний момент часу і, як наслідок, в цілому ускладнює процес встановлення діагнозу за станом.

Узагальнюючи результати дослідження існуючих підходів до виділення складових, що діагностуються, слід зазначити, що для організації економічної діагностики слід виходити з розуміння процесу господарювання як цілеполюючої взаємодії ресурсів і організаційно-виробничої системи відносно досягнення результатів, що оцінюються поза економічного суб'єкта через ступінь забезпеченості балансу потреб суспільства і пропозиції системи, що виробляє систему.

Таке посилення покладено в основу запропонованого концептуального підходу до формування інструментарію економічної діагностики і дозволяє виділити наступні аспекти діагностування: ринкова позиція; організаційно-виробничий аспект і ресурсний аспект (табл. 1). При цьому, на нашу думку, діагностування запропонованих аспектів повинно здійснюватися за допомогою врахування складових, що характеризують параметри як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства.

Таблиця 1

Аспекти діагностування та їх складові, які потрібно використовувати для діагностики стану підприємства

Аспект діагностування	Складові, що діагностуються
Ринкова позиції	– Конкурентоспроможність підприємства
	– Вартість підприємства як майново-економічного комплексу
Організаційно-виробничий	– Система організації управління
	– Виробничий процес
Ресурсний	– Трудові ресурси та рівень їх ефективного використання
	– Матеріальні ресурси та рівень їх ефективного використання
	– Фінансові ресурси та рівень їх ефективного використання
	– Інформаційні ресурси та рівень їх ефективного використання

Оцінити ринкову позицію рекомендовано діагностувати за параметрами конкурентоспроможності підприємства і показниками вартості підприємства як майново-

економічного комплексу за певними показниками. Стан організаційно-виробничого аспекту доцільно оцінювати виділяючи такі складові як система організації і управління і виробничий процес, кожна з яких має свої особливості і параметри, що характеризують ефективність їх використання і що впливають на стан підприємства в цілому. Також на стан підприємства як системи впливає ресурсний аспект, складовими якого виступають трудові ресурси, матеріальні ресурси, фінансові ресурси і інформаційні ресурси. При цьому кожний вид ресурсів, як складова процесу діагностування оцінюється за допомогою системи показників, що характеризує їх ефективне використання і, в результаті, дозволяє визначити стан підприємства на певний момент часу з позиції ресурсного аспекту.

Оцінка стану підприємства за окремим аспектом діагностування не може дати комплексне уявлення про стан і визначає необхідність конкретизації системи діагностичних показників (або узагальненого діагностичного показника), на підставі якої можливо оцінити стан суб'єкта господарювання та встановити відповідний економічний діагноз. Крім цього, відхилення діагностичних показників на певний момент часу від граничних рівнів відображає перехід підприємства з одного виду стану в інший, тому виникає необхідність в конкретизації граничних (критерійних, індикативних) значень діагностичних показників діяльності, які дозволять розділяти види стану підприємства.

Висновки і перспективи подальших розробок. У рамках поставленої мети даної статті пропонується концептуальний підхід до формування інструментарію економічної діагностики, що дозволяє конкретизувати аспекти діагностування, дослідження яких необхідно для встановлення діагнозу, а також визначити підхід до формування системи діагностичних показників.

Розробка системи оціночних показників, за допомогою якої можливо оцінити стан суб'єкта господарювання і встановити відповідний економічний діагноз за станом, а також конкретизація граничних (критерійних, індикативних) значень діагностичних показників діяльності буде завданням подальших досліджень.

Література

1. Бердникова Т. Б. Анализ и диагностика финансово-экономической деятельности предприятия: [учеб. пособ.] / Т. Б. Бердникова. – М.: ИНФРА М, 2002. – 215 с.
2. Табурчак П. П. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: [учеб. пособ. для вузов] / П. П. Табурчак, А. Е. Викуленко, Л. А. Овчинникова и др. – Ростов / Д.: Феникс, 2002. – 353 с.
3. Мазур И. И. Реструктуризация предприятий и компаний: [учеб. пособ. для вузов] / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро. – М.: ЗАО „Издательство „Экономика”, 2001. – 456 с.
4. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання: [навч. посіб.] / В. Г. Герасимчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 360 с.
5. Круш П. В. Внутрішній економічний механізм підприємства: [навч. посіб.] / П. В. Круш, С. О. Тульчинська, Р. В. Тульчинський та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 206 с.
6. Довгань Л. Є. Стратегічне управління: [навч. посіб.] / Л. Є. Довгань, Ю. В. Каракай, Л. П. Артеменко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.
7. Костирко Л. А. Диагностика потенциала финансово-экономической стойкости предприятия: [монография] / Л. А. Костирко. – Х.: Фактор, 2008. – 336 с.
8. Диагностика стану підприємства: теорія і практика: [монография] / [за заг. ред. проф. А. Е. Воронкової]. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 520 с.